

О. П. Мульска

Вплив міграційних процесів на потенціальний розвиток молодого покоління

Розкрито новітні тенденції міграційних процесів – соціально-економічні проблеми молодого покоління в умовах розвитку їх потенціалу. Виявлено вплив трудової міграції на рівень розвитку емігрантських дітей.

Ключові слова: міграційні процеси, молоде покоління, розвиток дітей трудових мігрантів.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі головним стимулятором соціально-економічних перетворень держави виступає молоде покоління нації, зокрема їхні розумові та творчі здібності, інтелектуальні можливості, моральні норми чи родинні установки. Формування та нарощення потенціалу молоді залежить від різних чинників. Серед них особливе місце займають родинні відносини та роль сім'ї. Інститут сім'ї одночасно може виконувати функції виховання, навчання, збагачення знань та й обмеження можливостей. Так, у випадку втрати родинних зв'язків у період міграції батьків, діти залишаються без особливої уваги, що одночасно спричиняє недовикористання можливостей для потенціального розвитку дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в Україні питання міграції, короткотермінової чи довготермінової, що може нести ризики для розвитку потенціалу дітей, піднімалися і у соціальних, і у педагогічних, так і у економічних дослідженнях. Дослідженню проблем міграції населенню у контексті вивчення її впливу на розвиток потенціалу молоді приділялася значна увага як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі, зокрема У. Я. Садова, Е. М. Лібанова, О. А. Малиновська, О. В. Позняк, І. Л. Петрова, Л. С. Лісогор, М. Д. Романюк. З огляду на порівняно низький рівень життя населення в Україні, часткова чи повна відсутність умов розвитку для молодого покоління та одночасно збільшення кількості зовнішніх та внутрішніх міграційних потоків, тематика дослідження впливу міграційних процесів на розвиток молоді та їх потенціал набуває особливої актуальності.

Мета статті дослідити вплив трудової міграції на розвиток потенціалу молодого покоління нації.

Виклад основного матеріалу. Міграція позитивно впливає на розвиток молоді, зокрема це отримання досвіду життя зарубіжних країн, апробація європейських цінностей на українських теренах, а також забезпечення можливостей для особистого чи майбутнього професійного зростання. Однак навіть ці позитивні риси не так домінують у соціумі поряд з негативними соціально-психологічними наслідками. Тут можна виділити і руйнування родинних зв'язків, споживацьку поведінку серед молоді, втрата мотивації до навчання серед дітей трудових мігрантів та відповідальності за власний кар'єрний ріст. Такі наслідки є першоджерелом виникнення ознак, які стають характерними рисами сучасної молоді, і котрі визначають їх певні соціальні ролі. Тут варто наголосити про стигматизаційні ролі чи “роль жертви”. Вони ведуть до посилення соціальної дезорієнтації молодого покоління, емоційної депривації їх зв'язків із іншими людьми.

Нині в Україні реальна статистика кількості дітей трудових мігрантів не ведеться. Єдиним джерелом офіційної інформації є дані державних обласних управлінь освіти органів виконавчої влади. У той же час, МОМ оприлюднює інформацію, згідно якої в Україні нараховується до 200 тис. неповнолітніх, у яких один або й обоє батьків виїхали на роботу за кордон¹. Громадськими організаціями даються оцінки, згідно яких в Україні щонайменше 3 млн. соціальних сиріт, із яких близько 120 тис. вуличних дітей [6; 8]. За підрахунками Інституту соціології НАН України в окремих районах Закарпаття та Буковини чисельність дітей трудових мігрантів становить “близько третини всіх дітей” [10]. Такі діти, виховуються у матеріальному достатку, але без уваги одного або й обох батьків одночасно.

Показовими є результати експертного опитування щодо умов життя та праці трудових мігрантів, проведеного відділом соціально-гуманітарного розвитку регіону Інституту регіональних досліджень НАН України (2013 р.)². Вони свідчать, що в середовищі мігрантів підтримуються ідеї ліквідації дитячого безпритульництва шляхом “перетягування” батьками дітей у країни власного перебування: у 41,9% опитаних мігрантів діти уже нині проживають із ними разом

---

¹ Такі дані Міжнародної організації з міграції були озвучені 24 жовтня 2013 року на круглому столі у Верховній Раді України, присвяченому проблемі соціального сирітства.

² Експертне опитування на тему “Проблеми організації життя та праці українських мігрантів (Західний вектор)”, проведене в 2013 р. у рамках виконання ІРД НАНУ проекту “Формування і використання територіальних міграційних систем для забезпечення сталого розвитку регіонів” // ЦКП “Україна – ХХІ століття: стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку”, постанова Бюро Відділення економіки НАН України від 10.11.2011 р., пр. №11.

(за кордоном), значна кількість опитаних батьків виявили бажання, щоб їх діти виїхали за кордон на постійне місце проживання у майбутньому (16,2%). І лише кожен десятий з опитаних дав негативну відповідь (12%).

Іншим спеціальним обстеженням проблем міграції, проведеним ІРД НАНУ, виявлено тенденцію руйнування сімейних відносин у тих сім'ях, де один чи двоє батьків є трудовими мігрантами. Особливо впливає тривалість часу перебування батьків на заробітках³. Так, в окремих районах Львівщини серед дітей трудових мігрантів ситуація особливо тривожна: понад 11% опитаних дітей вказали на відсутність у родині обох батьків тривалий період (понад 6-8 років). Вектор міграції цих батьків презентований такими країнами, як Іспанія та Італія (по 5%), Польща (15%), Росія (3%).

Діти трудових мігрантів – це окрема соціально-демографічна когорта, яка виникає в суспільстві внаслідок специфічної міграційної поведінки батьків, має досвід дистанційного спілкування з ними (чи з членами сімей) та виховання, часто звертається за допомогою не в межах сімейного чи родинного кола (як ровесники), а в середовищі свого існування (в т. ч. серед ровесників). Згідно даних експертного опитування, проведеного у 2009 р. аналітичною групою МБФ Карітас України [4], діти трудових мігрантів не мають змогу повноцінно спілкуватися з батьками, в результаті чого сім'я втрачає функцію їх основного агента соціалізації. Така категорія дітей соціальні сироти шукає пояснення своїй активності в елементах вуличної етики та масової культури. “емігрантські” діти (або ж, й так звані, “євросироти”) мають власні інтереси, соціальні й духовні потреби. При відсутності належної уваги до них зі сторони родини, відповідальних осіб, а також держави ці діти самотужки задовольняють потреби. Необдумане витрачання часу, чи будь яких інших доступних ресурсів, часто переводить їх статус у ранг втраченого молодого покоління нації. Саме в цьому контексті найбільш гостро постає проблема встановлення нових пріоритетів державної політики в частині підвищення ефективності функціонування системи соціального захисту дітей трудових мігрантів [9, с. 9-11].

---

³ Соціологічне опитування на тему “Дитяча праця та ризики її поширення у регіоні (на прикладі Львівської області)”, проведеного в 2011 р. у рамках виконання ІРД НАНУ проекту “Регіональні особливості організації праці в умовах системної кризи” // ЦКП “Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів в посткризовий період”, постанова Бюро Відділення економіки НАН України від 11.06.2009 р., пр. №226/5-11, № Д.Р. 0109U007082.

Так, за результатами дослідження у Тернопільській області виявлено, що серед усіх школярів 25,5% їх батьків працювали за кордоном, у т.ч. 4,2% відсутніми були обоє батьків [2]. А у Чернівецькій області, у 2004 р. 8% батьків учнів працювали за кордоном, а у 2008 р. – уже 11%, і п'ята частина, з яких залишилися без обох батьків. Також в області були зафіксовані райони, де частка дітей трудових мігрантів сягала 28% [1].

За даними досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України у 2010 р. понад половину дітей проживали в умовах відсутності одного чи обох батьків понад 3 роки. Так, 47% із них проживають з одним із батьків, 43% – з бабусею і (або) дідусем, близько 4% – з братами та сестрами. Разом з тим 5% дітей мігрантів проживають з іншими, більш далекими родичами, 0,5% – у знайомих або сусідів, 0,2% дітей проживають самі [11].

Трансформації сімейних взаємостосунків негативно впливають на формування та розвиток потенціалу молодого покоління дітей. Без сумніву, діти мігрантів мають значно вищий рівень життя. Так, вони мають змогу отримувати якісне медичне обслуговування, сучасні предмети побуту (мобільні телефони, комп'ютерну техніку тощо), проводити дозвілля на власний вибір без перешкод, навчатися у вищих навчальних закладах за кордоном. На наше переконання, окрема когорта дітей за таких обставин стають самостійними та відповідальними, мають внутрішні стимули навчання та особистого розвитку.

Однак, міграційні процеси у країні створюють умови, за яких діти не мають змогу розвивати свій потенціал. Це зумовлює проблему сучасного суспільства, у якому бездоглядність дітей не є новою темою. Зауважимо, що у поле зору соціальних служб (у всеукраїнській базі даних нараховується близько 180 тис. таких сімей) потрапило 12% сімей з такими проблемами [5].

Міграція батьків впливає на виховання та розвиток дітей, формування їх світогляду, життєвих цінностей, розуміння соціальних ролей у сім'ї. На розвиток молодого покоління також часто впливають депресія, тривога, самотність, відчуття провини, агресія та злість на батьків. Можна додати і труднощі, що виникають у процесі особистої соціалізації, проблеми у шкільних закладах, у відносинах із протилежною статтю тощо. І через відсутність батьків, які могли б допомогти у подоланні цих труднощів, дітям значно складніше впоратись із проблемами самотужки.

Державні, громадські та церковні організації повинні взяти на себе відповідні функції щодо захисту прав та інтересів таких молодих осіб,

а відтак і за їх всебічний потенціальний розвиток. Так, формування ефективної державної соціальної політики у сфері захисту дітей, профілактики їх бездоглядності та відповідне забезпечення умов для їх розвитку повинне слідувати пріоритетним напрямом програми гідних умов праці. Задля представлення залежності реалізації соціальної політики у розрізі розвитку молодого покоління побудуємо таблицю взаємних кореляцій. Покажемо залежність добробуту дітей, який вимірюється фінансово-матеріальним станом родин, від соціально-економічних факторів, які визначають можливості для розвитку дітей (табл. 1). При відборі факторів враховувались не лише показники, що характеризують міграційні процеси у країні, а й соціально-економічні, житлові показники, показники захворюваності дітей, освітньо-виховні та культурологічні індикатори. Коефіцієнти кореляції розраховані на основі даних за 2002-2011 рр. (на прикладі Львівської області).

Таблиця 1

Вплив соціально-економічних факторів Львівської області на розвиток дітей через фінансово-культурологічні показники (кореляційний аналіз)

	Добро- бут дітей	Медико- демо- графічна ситуація	Стан інфра- структури	Соціально- економічна ситуація	Соціально- культурологічний стан
1	2	3	4	5	6
Кількість бідного населення, тис. осіб	0,653	-0,432	0,513	0,662	0,397
Рівень бідності за регіональною межею, %	0,743	-0,673	0,677	0,759	0,557
Межа бідності, грн.	0,872	-0,973	0,923	0,838	0,850
Сукупні ресурси домогосподарств з дітьми, грн.	0,861	-0,983	0,883	0,828	0,887
Сукупні витрати домогосподарства з дітьми, грн. за місяць	-0,212	0,747	-0,302	-0,418	-0,349
Розподіл населення за рівнем загальних доходів у розмірі 840,1-1020,0 грн. у місяць на одну особу, %	0,871	-0,971	0,916	0,836	0,855
Чисельність населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, у % до загальної чисельності населення	-0,902	0,948	-0,788	-0,892	-0,903
Кількість дітей, всиновлені протягом року громадянами України, осіб	-0,623	0,399	-0,313	-0,290	-0,522
Рівень безробіття, %	-0,858	0,939	-0,902	-0,829	-0,816
Мінімальна заробітна плата, грн.	0,817	-0,971	0,935	0,790	0,794

Таблиця 1

1	2	3	4	5	6
Середній розмір допомоги по безробіттю, в грудні, грн.	0,833	-0,955	0,932	0,806	0,785
Розмір фінансування програм соціального захисту населення, тис. грн.	0,785	-0,965	0,896	0,798	0,631

Розраховано на основі статистичних даних за 2002-2011 рр.

Результати представленого аналізу підтверджують наявність тісного зв'язку між окремими показниками рівня життя населення Львівської області та добробутом дітей з виділення трьох груп показників (медико-демографічна ситуація у регіоні, стан інфраструктури, соціально-економічна та соціально-культурологічна ситуація в області). Оскільки t -критерій Ст'юдента при $p=0,05$ перевищує $t_{табл}$, тому статистично важливими, на думку автора, можна вважати коефіцієнти парної кореляції, значення яких вище 0,600.

Таким чином, розвиток дітей прямо пропорційно залежить від кількості бідного населення та рівня бідності у регіоні, розміру ресурсів домогосподарств із дітьми, середнього розміру допомоги сім'ям із дітьми, надана державними органами соціального захисту населення, обсягу сукупних витрат домогосподарства з дітьми, розміру мінімальної заробітної плати та середнього розміру допомоги по безробіттю.

Зростання середнього розміру допомоги по безробіттю та фінансування програм соціального захисту населення, мінімальної заробітної плати та сукупних витрати/ресурсів домогосподарства з дітьми практично однаковою мірою сприятимуть покращенню добробуту дитини, створюватимуть передумови для їх розвитку.

Так, в Україні існує Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 р., затверджена Указом Президента. Окремо проблему соціальних сиріт – дітей трудових мігрантів – у Стратегії не розглянуто. Також на розгляд до парламенту України не було подано жодного законопроекту щодо соціальних сиріт. Однак до кінця 2014 р. міністерство соціальної політики планує подати на розгляд парламенту 8 законопроектів щодо соціального сирітства. Вони можуть сприяти покращенню становища молодого покоління введення інституту тимчасової опіки над дітьми, батьки яких не можуть виконувати обов'язки щодо дитини у зв'язку з міграцією. На практиці цей інститут вже існує у ряді країн. Зокрема, Цивільний кодекс Литовської Республіки передбачає можливість встановлення тимчасової опіки над дітьми, батьки яких виїжджають на тривалий час за кордон. Варто згадати і про результативність програмних заходів у сфері захисту дітей, які страждають від психологічного і фізичного насильства, сексуальної

експлуатації і зневаги, зокрема і дітей трудових мігрантів. Також, уряд Литви розробив програму захисту прав дітей та запобіганню насильства на період 2010-2015 рр., основними завданнями якої виступають:

- 1) розвиток мережі соціальних реабілітаційних центрів для дітей;
- 2) контроль емоційних та психологічних форм насильства над дітьми;
- 3) підвищення кваліфікації фахівців, що працюють з дітьми;
- 4) розвивати міжнародну співпрацю [7, с. 270-271].

В Україні соціально-психологічну та частково фінансову підтримку дітей трудових мігрантів надають благодійні та громадські організації. Найбільш показовою є Карітас України, яка впродовж 3 останніх років спрямовує свою діяльність на підтримку дітей трудових мігрантів. За її сприянням у різних регіонах України діють денні соціальні центри для дітей, де кваліфіковані соціальні працівники і педагоги пропонують дітям різнопланові заходи та діяльності задля подолання психологічних труднощів і сприяння усесторонньому розвитку дітей. Особливістю роботи центрів Карітасу є індивідуальне ставлення до кожної дитини, християнська турбота і любов.

Карітас Україна ініціював створення проекту “Мережа соціальних центрів для дітей трудових мігрантів” в Україні, основне завдання якого зменшення негативних наслідків трудової міграції для українського суспільства через надання підтримки дітям, чії батьки є трудовими мігрантами або планують виїзд закордон. Також проект має на меті підвищити обізнаність громадськості щодо проблем, пов’язаних із міграцією в Україні, адже часто трудова міграція сприймається однобоко, без урахування комплексних негативних наслідків, які вона зумовлює.

Завдяки підтримці організацій Карітасу з Іспанії, Франції та Швейцарії сьогодні Карітас України утримує 7 соціальних дитячих центрів (а це близько 500 осіб) у різних містах Західної України, які широко охоплені міграційними процесами (Івано-Франківськ, Коломия, Стрий, Дрогобич, Броди, Борислав та Нововолинськ).

Соціальні центри для дітей трудових мігрантів щодня надають окремі види послуг. Найбільш поширеними є: психологічне консультування (як індивідуальне, так і групове); педагогічна корекція та допомога у навчанні; виховні заняття задля підвищення соціальної безпеки дітей трудових мігрантів; соціальна підтримка у вирішенні особистих проблем; тренінги та ігри, спрямовані на психологічну стабілізацію та емоційний розвиток; організація театральних, музичних та арт-гуртків, інших творчих видів активності; організація виставок, концертів, туристичних походів, літніх таборів, екскурсій, спортивних ігор та змагань, святкування днів народжень дітей [3].

Варто зауважити, що у рамках діяльності даного напрямку працівники Карітасу України співпрацюють і з членам сімей дітей трудових мігрантів. Зокрема вони надають послуги консультування та психологічну підтримку, а також соціальну допомогу, встановлюють ефективні партнерські відносини із батьками, родичами або опікунами дітей. Також соціальні центри для дітей трудових мігрантів організовують тренінги для опікунів та батьків, ініціюють спілкування між ними, ефективно співпрацюють із представниками педагогічного персоналу шкіл, громадських організацій та іншими ключовими особами, що працюють із дітьми та молоддю, – задля комплексного подолання наслідків української трудової міграції в житті молодого покоління.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна констатувати, що екзистенційними принципами сучасної державної політики у справах молоді, зокрема і дітей трудових мігрантів повинні бути:

- заохочення дітей до пошуку їхніх життєвих перспектив, розвиток необхідних позитивних якостей (старанність, терпеливість, цілеспрямованість, впевненість у собі, толерантність) та деяких трудових навичок. Це допоможе їм жити самостійно, вчитись у школі, вищих навчальних закладах, працювати та заробляти самостійно на своє життя;
- забезпечення можливості персонального розвитку та навчання деяких дітей, що вестиме до соціальної реінтеграції дітей;
  - надання різноманітних послуг реабілітаційних центрів;
  - лобіювання інтересів дітей у складних життєвих умовах;
  - налагодження ефективних робочих взаємовідносин зі школами та іншими державними інституціями для дітей та молоді;
- проведення інформаційної діяльності серед громадянського суспільства задля донесення потреб вразливих груп суспільства.

Список використаних джерел

1. Аналіз банку даних дітей трудових мігрантів Чернівецької області та основних проблем, які виникають у роботі з ними [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cvoippo.edu.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=349&Itemid=144.
2. Герасименко Г. В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / Г. В. Герасименко, О. В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 51.
3. Допомога дітям трудових мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://caritas-ua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=471%3Ahelping-the-children-of-labour-migrants&catid=33%3A2013-08-31-18-41-31&Itemid=131&lang=uk.

4. Експертне опитування на тему “Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки” в рамках проекту МБФ “Карітас України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://caritas-ua.org/index.php?option=com_content&task=view&id=220&Itemid=23.
5. Зовнішня трудова міграція населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zbirnuk.bukuniver.edu.ua/ed_work/n_6/10.pdf.
6. Міграція як європейський виклик на прикладі України // Аналітичний огляд, Берлін, 28-29 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rauci.org/.../cGF1Y2lfZmlsZXh0Njg4.p.
7. Мульська О. П. Зарубіжний досвід впровадження політики протидії використанню дитячої праці / О. П. Мульська // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 3 (13). – 346 с. – С. 269-273
8. Почути кожну дитину // Офіційне Інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/26220.html?PrintVersion>.
9. Проблеми формування та реалізації державної політики у сфері регулювання трудової міграції : наукова доповідь / НАН України. Інститут регіональних досліджень ; наук. ред. Садова У. Я. – Львів, 2014. – 38 с.
10. Суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://karpatnews.in.ua/news/30858-dity-zarobitchan-standovliat-blyzko-tretyny-vsikh-ditei-okremykh-raioniv-zakarpattia.htm>.
11. Украинская Греция : причины, проблемы, перспективы (по результатам опроса трудовых мигрантов) / Е. Левченко, Е. Малиновская, И. Шваб, О. Трофименко. – К. : Агентство “Украина”, 2010. – С. 192.

Mulska O. P. The impact of migration processes on the potential of development the young generation.

The latest trends of migration – the socio-economic problems of young people in terms of their potential are revealed. The influence of migration on the level of immigrant children is detected.

Key words: migration, the younger generation, the development of children of migrant workers.

Мульська О. П. Влияние миграционных процессов на потенциальное развитие молодого поколения.

Раскрыто новейшие тенденции миграционных процессов – социально-экономические проблемы молодого поколения в условиях развития их потенциала. Выявлено влияние трудовой миграции на уровень развития эмигрантских детей.

Ключевые слова: миграционные процессы, молодое поколение, развитие детей трудовых мигрантов.